

EPITAAF

vereniging voor funeraire archeologie

Voorwoord

In juni jongstleden bezochten wij het oude Ukkelse Kerkhof aan de Dieweg en hadden er vooral oog voor al wat groeit en bloeit. Dat er daar ook zeer mooie grafmonumenten staan was ons daarbij echter niet ontgaan. Wij maken nu kennis met een van de meest merkwaardige.

Het oude Joodse kerkhof in Praag bezoeken is een unieke ervaring. Wie ooit al die kans te beurt viel zal dat zeker en vast beamen. Voor de anderen kan deze korte kennismaking misschien de aanleiding zijn om er zelf eens naartoe te gaan.

In onze activiteitenkalender herkennen wij onze maandelijkse rondleidingen op het kerkhof van Laken. Daarenboven bezoeken wij ook nog de Gentse Westerbegraafplaats (20 oktober) en zijn wij aanwezig op de Antwerpse Begraafplaatsendag (20 november).

Requiem van Mozart

door het Philharmonisch Orkest
en Koor van Katowice (Polen)

25.11 : Sint-Michielskathedraal, Brussel

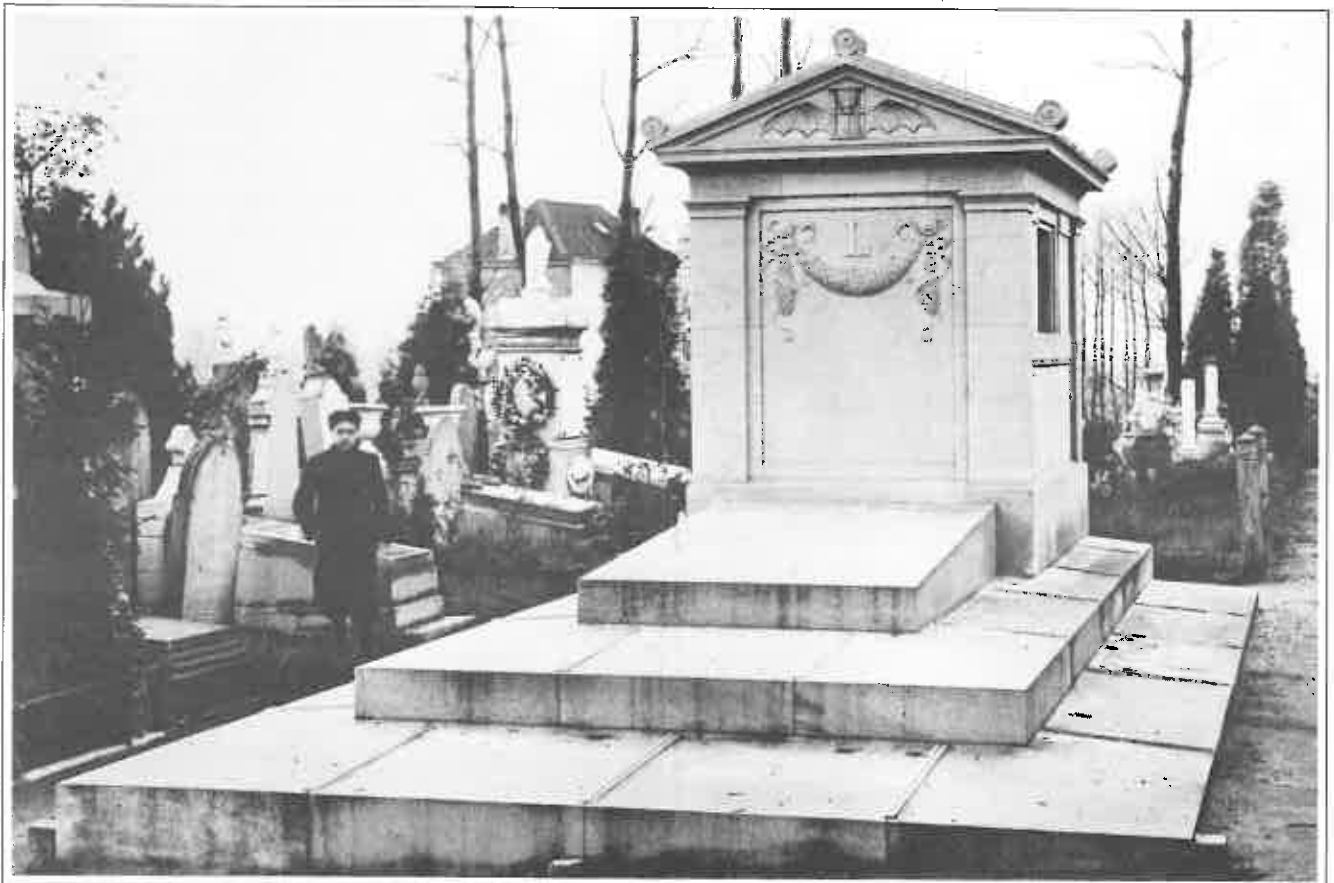
26.11 : Sint-Michielskathedraal, Brussel

27.11 : Carolus Borromeus, Antwerpen

Inhoud

Het Grafmonument Lambert	2
Het oude Joodse kerkhof in Praag .	3
Uitgelezen	6
Tentoonstellingen Europalia Mexico	6
Wij herdenken	7
Antwerpse Begraafplaatsendag	8
Agenda	8

*Grafmonument van de familie Lambert.
Oud kerkhof Ukkel, Dieweg.
Uit : 'L'Emulation', 1904, Pl. 46
(verzameling Sint-Lukasarchief, Brussel)*

Het grafmonument Lambert op het Oud kerkhof van Ukkel

Op 28 februari 1886 kreeg architect Henri Maquet de toelating van het gemeentebestuur van Ukkel om het grafmonument, dat hij ontworpen had voor Samuel Lambert en diens echtgenote, te bouwen op het kerkhof aan de Dieweg. Het terrein waar deze begraafplaats zich bevindt werd door de gemeente aangekocht in 1866. De eerste begraafing vond er plaats in 1876.

De centrale laan leidt de bezoeker van de ingang naar de lager gelegen "Joodse wijk" van deze begraafplaats. Op dit gedeelte - rechts van de centrale laan, langs de grote weg die er parallel mee loopt - bevindt zich het grafmonument Lambert.

De opdracht

Op het ogenblik dat Maquet dit grafmonument bouwde, was Samuel Lambert (1807-1875) reeds 11 jaar overleden, zijn echtgenote reeds 21 jaar. De opdracht voor dit grafmonument kwam waarschijnlijk

van baron Léon Lambert (1851-1919), die na zijn dood trouwens bijgezet werd in deze familiegrafkelder. Dat de opdracht van Léon Lambert uitging naar Maquet hoeft geen verwondering te wekken. Maquet had immers van in 1884 een aantal werken uitgevoerd voor diezelfde Lambert. Diens huis op de hoek van de Marnixlaan 24 en de Egmontstraat 2-4 in de Brusselse Leopoldswijk werd vanaf dat jaar vergroot naar de plannen van Henri Maquet. Ook de wijzigingen aan de gevel werden uitgevoerd onder leiding van Maquet. Zoals vaker gebeurde, werd aan de architect die instond voor de bouw of verbouwing van het huis ook de opdracht voor een grafmonument toevertrouwd.

Het grafmonument : stijl en symboliek

Zowel voor de opbouw als voor de decoratie van dit grafmonument inspireerde Maquet zich op de klassieke architectuur. De principes

hiervan - logische opbouw (evenwicht), eenvoud en harmonie - waren voor hem steeds het uitgangspunt geweest, niet alleen bij dit grafmonument, maar ook bij het ontwerpen van herenhuizen. De harmonische opbouw van het monument Lambert, met een evenwicht tussen het horizontale en het verticale, vloeide daaruit voort. Het monument is opgevat als een vierkant graftempeltje met een zadeldak en fronton. Op het dak komen rolvormige bekroningen voor die vergelijkbaar zijn met acroteria, hoekversieringen van oude Griekse tempels. De Dorische hoekpilasters werden eveneens ontleend aan de klassieke architectuur. Een laatste klassicistisch motief is de guirlande aan de voorzijde van het monument, met daarboven de letter L, monogram van de familie Lambert.

In dit klassiek geïnspireerde grafmonument integreerde Maquet een duidelijke doodssymboliek : de gevleugelde zandloper, aangebracht

Henri Maquet (1839-1909)

De naam Henri Maquet klinkt de meeste onder ons weinig bekend in de oren. Nochtans was Maquet een gezaghebbend architect en beëindigde hij zijn carrière als hofarchitect van koning Leopold II. Het ontwerp van de gevel van het Koninklijk Paleis is van zijn hand en zijn plan voor de Hofberg en de Kunstberg deden heel wat stof opwaaien rond de eeuwwisseling. Maquet werd geboren op 30 augustus 1839 in Avennes-lez-Hannut, een dorpje in de provincie Luik, en stierf 70 jaar later in Brussel, op 27 november 1909. Tussen 1861 en 1865 volgde hij de lessen architectuur aan de "Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles" en liep hij achtereenvolgens stage bij de meest toonaangevende architecten van dat ogenblik, nl. Henri Beyaert (1823-1894) en Alphonse Balat (1818-1895). Tijdens zijn carrière hield Maquet zich niet enkel bezig met projecten voor de verbinding van de Brusselse boven- en benedenstad, maar bouwde hij voor de rijke burgerij en de adel ook heel wat herenhuizen in de betere wijken van Brussel, zoals de Louizawijk en de Leopoldswijk. Opdrachten kwamen er ook van officiële instanties, zoals het Gemeentekrediet en de Stad Brussel. Na de dood van hofarchitect Alphonse Balat in 1895 kreeg Maquet een aantal belangrijke opdrachten van Leopold II, o.a. de heraanleg van het Paleizenplein en de bouw van een nieuwe hoofdgevel van het Koninklijk Paleis. Tenslotte was Maquet ook werkzaam als deskundige in commissies, in de "Académie Royale de Belgique" en als jurylid bij wedstrijden zoals de gepeerde "Prix de Rome" en de "Concours Godecharle".

Buste van Henri Maquet, van de hand van Thomas Vinçotte (foto A.C.L.)

in het timpaan. De zandloper zelf wijst op de tijd die voortschrijdt, op het leven dat voorbijgaat. De vleermuisvleugels die zich aan weerszijde van de zandloper uitstrekken, leggen de nadruk op de tijd die vliegt. Vermits de vleermuis een nachtdier is, verwijzen deze vleugels ook naar de nacht en wordt hier het verband gelegd tussen de nacht en de dood. Door deze dubbele symboliek wordt extra de nadruk gelegd op de dood.

Het monument voor de familie Lambert is niet het enige grafmonument ontworpen door Henri Maquet. De monumenten Reyntiens (1894) en Lemaire (0000) op het kerkhof van Brussel zijn eveneens van zijn hand.

Marleen Pirijns

Marleen Pirijns maakte in 1990 als licentieverhandeling (Vrije Universiteit Brussel - Kunstgeschiedenis & Archeologie) een monografie van het oeuvre van architect Henri Maquet.

Het oude Joodse kerkhof in Praag

Een bezoek aan Praag brengt je in een andere wereld, de schoonheid van deze stad aan de Moldau en vooral haar ongereptheid is trefend. Ook kunstenaars, schrijvers, dichters en componisten, hebben de schoonheid van Praag in hun kunst bezongen: "de gouden stad", "de stad van de honderd torens" of "de moeder der steden"; geen van deze omschrijvingen is overdreven.

Het is dan ook geen toeval dat sinds de omwenteling van 1989 Praag onder de voet wordt gelopen door duizenden toeristen. De historische stadskern is 750 ha groot en biedt een ongeëvenaarde rijkdom aan architectuur- en cultuurgeschiedenis. Boeiend is vooral de confrontatie tussen verschillende stijlen en sferen; Barok, Gotiek, art nouveau - vaak met een Boheemse inslag - zijn er in overvloedige mate aanwezig.

Een van de belangrijke 'attracties' is ongetwijfeld de Joodse wijk en meer in het bijzonder het oude Joodse kerkhof.

Een stad in de stad

De geschiedenis van de Joodse wijk "Josefov" gaat terug tot de 9de

eeuw maar officieel werd het bestaan van een Joods getto in Praag geregistreerd in de 13de eeuw. In 1245 werd er een contract afgesloten tussen de Praagse Joden en Premysl Otakar II (1253-1278) waarbij zij een zekere graad van autonomie bekwamen en er anderszijds afspraken werden gemaakt tussen de Joodse en de christelijke gemeenschap. Reeds in 1410 wordt in een overeenkomst met Vaclav IV melding gemaakt van het Joodse kerkhof. Het Joodse getto bleef eeuwen lang afhankelijk van de al dan niet tolerante houding van een of ander vorst of stadsoverste. Niet zelden wordt die tolerantie afgekocht. De steeds weerkerende pogroms bleven echter de wijk bedreigen; herhaaldelijk werd de Joodse gemeenschap uit de stad verdreven waarbij zij vaak al haar bezittingen moest achterlaten.

De wijk was in die tijd een duidelijk afgebakend gedeelte in de stad, aanvankelijk zelfs ommuurd en slechts via een zestal poorten toegankelijk. Joden mochten geen eigendom hebben buiten het getto; christenen daarentegen konden wel eigenaar worden van een huis in de Joodse wijk. De huizen stonden er dicht tegen elkaar langs kleine stegen en er waren nauwelijks tuinen. Het kerkhof was veruit de enige groene oase in de wijk.

De bloeiperiodes van de Joodse wijk - en die waren er ook - vielen natuurlijk samen met het bewind van een 'tolerante' vorst. Onder Rudolph II (1552-1612) werd de wijk aanzienlijk uitgebreid. Het dynamisch beleid van burgemeester Samuel Maisel in samenspraak met rabijn Löw (Judah Loew Ben Bazel), bracht de wijk tot een ongekende bloei. Er werden synagogen bijgebouwd en ook scholen. De wijk onderging een grondige sanering en het kerkhof werd vergroot. Maisel onderhield overigens zeer goede contacten met het hof wat hem de titel van "hofjood" opleverde. Toch

Oud Joods kerkhof in Praag.
Uit 'Jewish Prague' van Ctibor Rybár.

Links : een grafmonument tussen vele andere. De voorstelling van een vis bovenaan toont aan dat hier een lid van de familie Karpeles begraven ligt.

Rechts : het grafmonument van Avigdor Kara (1439) is het oudste grafmonument van het Joodse kerkhof. Het werd in veiligheid gebracht in de Klausensynagoog en in situ vervangen door een facsimile.

kon dat niet beletten dat na zijn dood in 1601 zijn eigendommen werden aangeslagen. Zowel Maisel als Rabijn Löw zijn begraven op het Joodse kerkhof waar hun grafstenen de aandacht trekken. De naam Jacob Bassevi (1580-1630) komt eveneens voor in de annalen van het Joodse getto. Zijn enorme rijkdom maakte hem tot een der spilfiguren van de Joodse gemeenschap; ook zijn indrukwekkende grafsteen is nog steeds bewaard.

In de 17de eeuw omvatte het Joodse getto ongeveer één negende van de stadsoppervlakte. Maar ook buiten het territorium van het getto waren inmiddels enkele kleine

Joodse wijken ontstaan. Het einde van de eeuw was rampzalig. Praag werd geteisterd door een pest-epidemie waarvan de Joden niet gespaard bleven. In 1689 tenslotte teisterde een grote brand de wijk, de meeste huizen en zelfs synagogen werden door het vuur vernield; alleen het kerkhof bleef zo goed als gespaard.

Toch werd de heropbouw zeer snel aangevat en in 1720 telde de wijk opnieuw 9 synagogen en kwamen tot het grootste aantal inwoners, naar schatting zo'n 12.000.

Het bewind van Maria Theresia (1740-1780) bracht geen voorspoed onder de Joden, in 1745 werden zij uit de stad verdreven om er pas drie jaar later te mogen terugkeren. Onder Jozef II kwamen er fundamentele veranderingen tot stand ten gunste van de Joden. Het was hen nu toegestaan om ook buiten het getto te wonen, scholen werden op alle niveaus voor hen open

gesteld. Het gevolg hiervan was dat in de loop van de negentiende eeuw de Joden zich meer over de stad gingen verspreiden, naar het einde van de eeuw omvatte de Joodse wijk nog slechts 30% Joodse bevolking.

De geschiedenis van het oude Joodse kerkhof stopt ook hier want de laatste Joden werden er begraven aan het einde van de 18de eeuw. Plaatsgebrek op het oude kerkhof - waar intussen al meer dan 12.000 Joden waren begraven - noodzaakte de Joodse gemeenschap een nieuw kerkhof aan te leggen in "Strasnice", een andere Praagse wijk.

De Joodse wijk 'Josefov' vandaag

Wie vandaag wandelt in de wijk "Josefov" en er op zoek wil gaan naar die rijke en bewogen geschiedenis zal wellicht bedrogen uitkomen.

Dat belet niet dat de wijk bijzonder fraai oogt met zijn monumentale gebouwen, frivol versierde eclectische gevels en opvallend veel art nouveau, vooral dan langs de grote Parizská (laan). De wijk kreeg dit aanzien nadat men in 1896 aan een grootschalig saneringsproject was begonnen. Daarbij werd geen enkel privé-huis gespaard en werd zelfs het volledige plan van de wijk hertekend. Dit soort sanering is herkenbaar, het herinnert aan de Hausman-aanpak in Parijs of aan de Anspach-formule hier bij ons in Brussel. Alleen de synagogen en het oude kerkhof bleven bewaard; dat laatste heeft nagenoeg nog zijn volledige oorspronkelijke oppervlakte.

Het kerkhof ligt verscholen tussen de huizen en vult een onregelmatig terrein op. Het is vanaf de straat nauwelijks zichtbaar en toegankelijk langs een zijingang van de Klausensynagoog.

Een verrassende wanorde

Wat het meest treft bij het betreden van het Joodse kerkhof is de grote wanorde die er heerst. Stenen staan dicht tegen elkaar - de meeste schots en scheef - over een licht heuvelend terrein. Tussen die massa's stenen groeit er nog wat groen en staan er zelfs bomen, tenminste daar waar er nog plaats vrij is. Op deze kleine plek midden in de stad liggen dan ook twaalfduizend mensen begraven, op sommige plaatsen in verschillende lagen op elkaar. Een aanleg of plan is niet te herkennen. Het volledige kerkhof is met stenen bezaaid en enkele smalle paadjes kronkelen zich een weg doorheen die chaos...

De skyline van het kerkhof is zeer bescheiden. De meeste grafstenen zijn opgevat als lage stèles, sommigen steken nauwelijks uit de grond. Zij hebben een ruwe onafgewerkte

achterkant en een gladde voorkant die van boven tot onder met hebreeuwse teksten zijn bebeiteld. De prachtige kaligrafie van het oude hebreeuwse schrift geeft de hoofdtoon aan in de meeste grafstèles die totaal onversierd bleven.

Een stenen archief

De epitafen op de Joodse grafstenen vormen een onuitputtelijke bron van informatie. Die epitafen beperken zich immers niet alleen tot de naam (en toenaam), de geboorte- en sterfdatum van de begravene, maar wijden ook uit over het leven van de overledene waarbij natuurlijk de klemtoon wordt gelegd op de goede daden en eigenschappen. Aan de hand van deze duizenden grafopchriften kon men de geschiedenis van het Joodse getto tot in detail reconstrueren. Reeds in het midden van de vorige eeuw startte de systematische studie van de epitafen en werden verschillende teksten zelfs gepubliceerd.

De restauratie van het Joodse kerkhof werd in 1975 aangevat en is nog niet volledig voltooid. In een eerste fase werden de oudste en merkwaardigste grafmonumenten aangepakt. De oudste grafsteen van Avigdor Kara (1439) werd overgebracht naar het Joods museum in de Klausensynagoog en in situ vervan-

gen door een facsimile.

Vier eeuwen grafkunst

De oudste grafstenen op dit Joodse kerkhof zijn zeer eenvoudig. De zandstenen stèles zijn slechts versierd met een epitaaf en hier en daar ontwaart men een plantmotief.

Slechts vanaf het midden van de 16de eeuw worden de graven monumentaler. Vooral de vooraanstaande Joodse burgers gingen zich van de anderen onderscheiden door zeer opvallende graftombes in de vorm van een sarcofaag of tabernakel, men gaat ook meer gebruik maken van marmer. Hierbij wint ook de versiering aan belang, de bekroning neemt vaak de vorm van een fronton met voluten. Epitafen worden uitgewerkt in sierlijke cartouches omgeven door ingewikkelde arabesken. De graftombes van Maisel, Löw en Oppenheim zijn daar zeer mooie en indrukwekkende voorbeelden van.

In de verdere evolutie zal niet zozeer de typologie wijzigen maar is een steeds toenemend belang van de grafsteenversiering en symboliek, ook al blijft die op Joodse kerkhoven zeer bescheiden, kenmerkend.

Die versiering is meestal familiegebonden en heel vaak pictografisch. Zo zijn alle graven van de

Algemeen zicht op het oude Joodse kerkhof.
Foto's blz. 4 en 5 van de auteur.

familie Hirsh met een hert versierd, die van de familie Löw met een leeuw, en een vis voor de familie Karpeles, enz.

De Cohenfamilie - die nogal veel priesters in haar rangen telde - is te herkennen aan de twee zegenende handen en een kroon. De kroon staat voor wijsheid en een grote kennis van de Torah. Vaak voorkomend zijn de meer algemene symbolen: de granaatappel of druiventros die verwijst naar een vruchtbaar leven, en natuurlijk ook overal de Davidster.

Menselijke voorstellingen zijn meestal afwezig in Joodse kerkhoven in Bohemen of Moravië maar komen per uitzondering voor op enkele graven van het Praagse kerkhof. Toch moeten we ons daarbij niet teveel voorstellen, het primitieve en soms zelfs naïeve karakter van de figuren - meestal voorstelling van Adam en Eva - maakt dat we ze onder de noemer van volkskunst kunnen brengen.

Een oord van tradities

Op vele graven liggen kleine keitjes of steentjes met daaronder soms een klein briefje met een wens erop. Toeristen - dus niet alleen Joodse bezoekers - houden deze traditie in stand zonder wellicht te weten waar zij vandaan komt. Joodse nomaden begroeven hun doden onderweg, het stoffelijk overschot werd bedolven onder keien om het te beschermen tegen dieren. Het was de gewoonte dat elk lid van de stam één steen op het graf legde en dat op die wijze een graf werd opgebouwd, steen voor steen.

Het is toch zeer merkwaardig dat een begraafplaats die al meer dan twee eeuwen ongebruikt is, er nog steeds is en duizenden mensen lokt. Een bezoek aan het Joodse kerkhof is indrukwekkend en overweldigend, al was het maar door het besef dat men op deze plek een traditie van eeuwen heeft weten te bewaren.

Linda Van Santvoort

Literatuur

- SADEK VLADIMIR & SEDONIVÁ JIRINA, *The old Jewish cemetery and the Klausen synagogue*, The state Jewish museum in Prague, 1989.
- CTIBOR RIBAR, *Jewish Prague. Notes on History and Culture*, Spektrum, 1991.

Uitgelezen

WAUGH Evelyn, *'De Dierbare'*. Nederlandse vertaling van *'The Loved One'*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam (ISBN 90 351 0934 1), 112 pp.

Evelyn Waugh (1903-1966) is tevens de auteur van het onvolprezen *Brideshead revisited* en van satirische romans zoals *Scoop*, *Vile bodies*, enz.

Over het boek :

Een handvol Britten van de kwaliteit die men met "sir" aanspreekt verdient op de een of andere manier de kost in de filmwereld van Hollywood en in hun gezelschap verkeert de jonge, gewetenloze Engelse dichter Dennis Barlow. Barlow is werkzaam op de exclusieve dierenbegraafplaats "The Happier Hunting Ground". Hij gaat de lui wier kanarie "in de Heer ontsliep" kondoleren, regelt de krematie of begraafing en volgt een schriftelijke cursus voor "onkerkelijke predikant". Bovendien zorgt hij ervoor dat er jaarlijks op de sterfdag van het huisdier (het mag ook een krokodil zijn) een leuk gedenkkaartje bij de familie toekomt met een opschrift als bijvoorbeeld : "Uw kleine Arthur denkt vandaag in de hemel aan u en kwispelt met zijn staart". Op het moment dat Arthur de oven inging werd er, mits een zekere toeslag, een witte duif losgelaten : Arthurs zieltje op weg naar de hemel.

Lui met geld en op voorwaarde dat zij tot het Kaukasische ras behoren kunnen voor hun laatste rustplaats terecht op het naburige luxekerkhof "The Whispering Glades". Daar

herinnert, in de mate van het haalbare, niets aan de dood. Een lijk is er een "dierbare". Aimée Thanatogenos heeft er haar baan. Deze romantische jonge vrouw, vermoedelijk nog maagd, prepareert de "dierbaren" voor de show, wanneer de "wachtenden" hem/haar zullen komen groeten in de sluimerkamer". Zij en haar chef, de lijkbezorger mr. Joyboy, bijgestaan door een hele staf vaklui, leveren de dierbaren af volgens overeenkomst met de wachtenden. Deze kunnen een ernstig uitziende dierbare bestellen, eentje met de glimlach of met een pijp in de mond, zo goed als een eksemplaar dat er nimmer zo welarend uitzag. Whispering Glades heeft iets van een megamodehuis, compleet met receptie, hostessen, toonkamers, ateliers, schoonheidsspecialisten, fonteintjes en "het gezang van de nachtegaal in de kroonlijsten". Maar dan komt een trieste driehoeksverhouding het zonnetje boven de riant neropolis verduisteren. Aimée, Dennis en mr. Joyboy vormen er de hoofdbestanddelen van. Maar deze trigonometrie van een bizarre liefde zal niet in de banaliteit verzanden. Daar staat Waugh's zwarte humor borg voor.

Filip Tas

Tentoonstellingen Europalia Mexico

• Het feest van de dood

in 'Le Botanique',
Koningstraat 236, 1210 Brussel,
nog tot 12 december, van 11 tot
18u, vrijdags van 11 tot 21u, maan-
dags gesloten.
(200, 120 en 80 BEF)

• Grafgiften van Zapoteken en Mixteken

in de Galerij van de Kredietbank,
Grote Markt 19, 1000 Brussel,
nog tot 12 december, van 11 tot
18u, maandags en op 1 nov. gesloten.
(vrije toegang)

Wij herdenken

Op 2 oktober

JEF DENIJN, beiaardier

° Mechelen, 19 maart 1862

† Mechelen, 2 oktober 1941

Aan hem dankt men benevens het heropleven van het beiaardspel tal van technische vernieuwingen die een soepelere bediening van het vrij weerbarstige instrument mogelijk maakten. Het was niet zozeer in onbruik geraakt, dan wel dat het zijn oude luister zag tanen in de jacht van de nieuwe tijd. Dramatischer was de welhaast traditionele klokkenroof, telkens onze gewesten tot Europees slagveld dienden en de oorlogvoerders de klokken lieten omgieten tot kanonnen.

Jef Denijn was vermaard als ware virtuoos "op de stokken" en hij werd zowat overal in Europa als gastspeler gevraagd en/of om de leiding op zich te nemen bij restauratie of nieuwbouw van het carillon. Hij introduceerde het zogenaamde "Denijn-stelsel" ofwel "standaardklavier", dat zowat overal ter wereld de norm zou worden voor de bestaande beiaarden.

Alom bekend werden zijn zomeravondconcerten die hij van op de Mechelse Sint-Romboutstoren over de stad liet klinken. Vader Denijn was reeds Mechels stadsbeiaardier, maar toen hij blind werd onderbrak zijn zoon zijn ingenieursstudies om hem in 1887 op te volgen. In 1922 werd zijn 35-jarig ambtsjubileum met grote luister gevierd en gehonoreerd met de oprichting van een internationale beiaardschool. Denijn was de eerste directeur van het instituut, dat gaandeweg tot ver over de grenzen vermaard zou worden. Jef Denijn schreef meerdere technische handleidingen die druk vertaald werden en hij componeerde bovendien enkele stukken voor het klokkenspel zoals *Andante cantabile*, *Ave Maria* en een drietal preludes.

Mechelen, Stedelijke begraafplaats.

(Filip Tas)

Op 21 oktober

MARK MACKEN

beeldhouwer en pedagoog

° Diest, 19 september 1913

† Antwerpen, 21 oktober 1977

Voorbestemd om zijn vader in diens bedrijf van stijlmeubelen op te volgen, volgde hij de avondleergangen aan de stedelijke academie van Leuven. Rond die tijd ontstonden zijn eerste, kleine skulpturen die weldra de aandacht trokken van beeldhouwer Ernest Wijnants, op wiens aanraden hij in 1931 naar de Antwerpse Akademie voor Schone Kunsten trok. Drie jaar later werd hij toegelaten tot het Hoger Instituut en in 1937 behaalde hij zijn getuigschrift van tekenleraar.

Toen M. Macken in 1939 onder de wapens werd geroepen had hij reeds meerdere prijzen behaald, waaronder de prestigieuze Prijs van Rome. Tijdens de oorlog sloot hij zich aan bij de weerstand maar werd reeds in 1941 aangehouden en achtereenvolgens in Breendonk en in Schanzenhausen gevangen gezet. Na de oorlog, in 1946 werd hij tot leraar aangesteld aan de Antwerpse Koninklijke Akademie voor Schone Kunsten en in 1962 werd hij er directeur.

M. Macken was o.m. lid van de "Bijzondere Kommissie van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten" en de "Kommissie van het Openluchtmuseum Middelheim"; beide te Antwerpen. Zijn beeldhouwkunst bleef uitgesproken figuratief zonder echter de vernieuwende tendensen uit te bannen. Al bij al was hij zijn eigen "practicien" in die zin dat hij eigenhandig zijn skulpturen uit de steen kapte. Werken van hem bevinden zich in de musea van Antwerpen, het Museum Natalia (Israël) en een aanzienlijk aantal privékollekties (België, VS, Frankrijk, Italië, Zwitserland, Nederland,...). Tot zijn bekendste skulpturen behoren: *Het schaken van Proserpina* (1951), *April* en *Man-Vrouw* (1957), *De Veerman* op de Scheldekade te Sint-Amands (1966), enz.

Antwerpen-Schoonselhof, perk N (ereperk).

Op 10 december

MAX ELSKAMP, letterkundige

° Antwerpen, 5 mei 1862

† Antwerpen, 10 december 1931

In tegenstelling tot de meeste Fransschrijvende Vlamingen bleef Elskamp Nederlandsonkundig, zonder evenwel het Vlaamse kultuurbewustzijn af te wijzen. Vader Elskamp, van Scandinavische afkomst, leidde een bloeiend havenbedrijf. Moeder kwam uit Wallonië. Zoon Max groeide op in het havenkwartier, studeerde rechten te Brussel en liet na een drietal jaren stage de rechten voor wat ze waren. Hij zou een nogal vrolijke vrijgezellenjeugd gekend hebben, de pret delend met de Franse dichters Verlaine en Mallarmé, wanneer ze feestelijk door Antwerpens straten trokken. Elskamp had al heel wat gereisd vooraleer zijn eerste bundels verschenen: *Dominical* (1892), *Salutations, dont d'angéliques* (1893), *En symbole vers l'apostolat* en *Six chansons de pauvre homme pour célébrer la semaine de Flandre* (1895), nadien verzameld onder de titel *La louange de la vie*. Na een ongelukkige liefde trok hij zich meer en meer in zichzelf terug. Dit voorval zou de teneur van zijn verfijnde poëzie blijven bepalen. Diepgaande interesse voor de Vlaamse folklore leidde tot een kollektie die de kern zou vormen van het Museum voor Volkskunde. Gedurende W.O. I verbleef hij in Nederland. Nadien verschanste hij zich met zijn herinneringen in een meesterwoning aan de Leopoldlei (nu Belgiëlei). Hij wordt algemeen gewaardeerd als een van de meest originele dichters van het Franse symbolisme, met een ongewone verhouding tussen archaïserende en progressieve elementen. Na W.O. I verschenen nog: *Sous les tentes de l'exode* (1921), *Chansons désabusées* en *La chanson de la rue Saint-Paul* (1922), *Les fleures vertes* en *Les joies blondes* (1934),... Tal van bundels illustreerde hij met hout-sneden van eigen hand.

Antwerpen-Schoonselhof, perk Z (erefaan).

A n t w e r p s e Begraafplaatsendag

Op zaterdag 20 november 1993 organiseren Epitaaf vzw, de Stichting Monumenten- en Landschapszorg vzw en de VTB-VAB een Antwerpse Begraafplaatsendag.

Onder begeleiding van gidsen worden dan achtereenvolgens bezocht :

- van 10.00 tot 11.00 uur, het Sint-Fredeganduskerkhof te Deurne
- van 11.30 tot 12.30 uur, de Stedelijke begraafplaats van Berchem
- van 14.30 tot 15.30 uur, de Begraafplaats Schoonselhof te Hoboken.

Bij elke begraafplaats wordt een inleidingsfolder uitgereikt. De verplaatsingen tussen de verschillende begraafplaatsen gebeuren gemeenschappelijk, per bus vanuit Berchem-Station (om 9.30 uur stipt). Individueel aansluiten mag.

Leden van voormelde verenigingen betalen voor de hele dag 350 BEF of 150 BEF voor slechts één bezoek. Niet-leden betalen respectievelijk 500 of 200 BEF.

Inschrijvingen dienen, gezien het beperkt gehouden aantal deelnemers, verplicht voorafgaandelijk te gebeuren, uitsluitend bij de VTB-VAB of de Stichting Monumenten- en Landschapszorg (Bergstraat 72, 1000 Brussel, ☎ (02) 512.40.97, rekeningnr. 426-314111-35).

Agenda

Zaterdag 30 oktober 1993, 10.30 uur :

Bezoek aan de Westerbegraafplaats te GENT,
onder de deskundige begeleiding van An Hernalsteen.
Afspraak aan de ingang, Palinghuizen 143

Zaterdag 6 november 1993, 10.30 uur :

Rondleiding op het kerkhof van LAKEN.
Afspraak aan de ingang, O.-L.-Vrouwvoorplein.

Zaterdag 20 november 1993, 10u - 16u :

Op de **ANTWERPSE BEGRAAFPLAATSENDAG** worden het Sint-Fredeganduskerkhof te Deurne, de Stedelijke begraafplaats van Berchem en de Begraafplaats Schoonselhof te Hoboken bezocht.
Organisatie : Stichting Monumenten- en Landschapszorg, VTB-VAB en Epitaaf.
Inlichtingen en inschrijvingen : zie artikel op deze blz.

Zaterdag 4 december 1993, 10.30 uur :

Rondleiding op het kerkhof van LAKEN.
Afspraak aan de ingang, O.-L.-Vrouwvoorplein.

De eerste zaterdag van januari is er geen rondleiding op het Lakense kerkhof. Wij hernemen de maandelijkse rondleidingen op zaterdag 5 februari 1994.

*Wij verzoeken U op voorhand in te schrijven door overschrijving op rekeningnummer 068-2039260-56 van Epitaaf, 1020 Brussel, met vermelding van datum, activiteit en aantal personen.
Prijs : Leden 75 BEF / Niet-leden 150 BEF.*

EPITAAF vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 Brussel

Redactie :

Bert Bracke, Karel Roelants, Filip Tas, Linda Van Santvoort, Martine Wynants.
Met medewerking van Marcel Celis, Marleen Pirijns.

Deze Nieuwsbrief werd gezet en gedrukt door Carto, 1210 Brussel.
V.U. Linda Van Santvoort,
O.-L.-Vrouwvoorplein 16, 1020 Brussel.

Jaarabonnement en lidmaatschap 1993 :

450 BEF door overschrijving op rekening 068-2039260-56 van Epitaaf met vermelding van naam, adres en jaartal.

Giften :

Giften voor het inrichten van een Museum voor Grafkunst en voor het restaureren van grafmonumenten zijn steeds welkom op rekening 000-0000004-04 van de Koning Boudewijnstichting, met vermelding 'Programma Bouwkundig Erfgoed' én specificering 'Restauratie Salu' of 'Restauratie Grafmonumenten'. Indien U zou wensen dat uw gift voor de restauratie van een specifiek monument wordt aangewend, is voorafgaandelijk overleg noodzakelijk. Een attest voor fiscale aftrekbaarheid wordt binnen een termijn van dertig dagen na ontvangst van de gift aan de schenker opgezonden.